

De Katholieke Kerk⁽¹⁾

Jan Art en Jan De Maeyer

1. Bibliografie

OP INTERNATIONAAL NIVEAU

- LOURDAUX (W.), VERHELST (D.). *Inleiding tot de kerkelijke instellingen*. Leuven, 1984.
- EPP (R.) e.a. *Le droit et les institutions de l'Eglise catholique latine de la fin du XVIIIe siècle à 1978*. Parijs, 1981.
- POUPARD (P.). *Connaissance du Vatican*. Parijs, 1974.
- Dictionnaire de droit canonique*. Parijs, 1935-1965, 7 dln.
- JEDIN (H.). *Handbuch der Kirchengeschichte*. Freiburg, 1962-1979, 7 dln.
- VAN LAARHOVEN (J.). *De Kerk van 1777-1970*. Nijmegen, 1974.
- MAYEUR (J.-M.), ed. *Guerres mondiales et totalitarismes 1914-1958*. Parijs, 1990.
- IDEM, ed. *Libéralisme, industrialisation, expansion européenne (1830-1914)*. Parijs, 1995.
- AKVELD (W.E.). *De Romeinse Curie. De geschiedenis van het bestuur van de wereldkerk*. Nijmegen, 1997.
- Geschiedenis van de Kerk*. Bussum, 1974, vol. VIII, p. 278-297, vol. XB, p. 521-602.

OP NATIONAAL NIVEAU

- De hoofdstukken met betrekking tot de Kerk in de *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, vol. 11, p. 47-59, p. 117-127; vol. 12, p. 168-178; vol. 14, p. 258-270.
- TIHON (A.). Les cadres institutionnels, in PIROTTE (J.), ZELIS (G.), eds. *Pour une histoire du monde catholique au 20e siècle, Wallonie-Bruxelles. Guide du chercheur*. Louvain-la-Neuve, 2003, p. 69-75.
- TIHON (A.). Le prêtre et le religieux, in PIROTTE (J.), LOUCHEZ (E.), eds. *Deux mille ans d'histoire de l'Eglise. Bilan et perspectives historiographiques*. Wetteren, 2000 (speciaal nummer van *Revue d'Histoire ecclésiastique*), p. 211-224.
- WYNANTS (P.). Les religieuses de vie active en Belgique et aux Pays-Bas, 19e-20e siècles, in *Ibidem*, p. 238-256.
- CLOET (M.), DAELEMANS (F.), eds. *Godsdienst, mentaliteit en dagelijks leven. Religieuze geschiedenis in België sinds 1970*. Brussel, 1988 (ABB, extranr. 35).

(1) Met veel dank aan Carine Dujardin, Patricia Quaghebeur, Kristien Suenens en Luc Vints (KADOC), aan Gerrit Vanden Bosch (Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen) en Guy Zélis (ARCA) voor hun waardevolle opmerkingen en aanvullingen.

- TIHON (A.). Les recherches en histoire religieuse contemporaine dans la Belgique francophone, in COURTOIS (L.), PIROTTE (J.), eds. *Foi, gestes et institutions religieuses au 19e et 20e siècles*. Louvain-la-Neuve, 1991, p. 9-28.
- TIHON (A.). Geschiedenis van de Kerk in België in de 19e en 20e eeuw. Een literatuuroverzicht, in *Trajecta*, 1997, p. 361-377.
- TIHON (A.). Belgien, in JEDIN (H.), ed. *Handbuch der Kirchengeschichte*, dl. VII, Freiburg-im-Breisgau, 1979, p. 562-566.
- TIHON (A.). La Belgique (de la fin de l'unionisme à la Première Guerre mondiale, 1857-1914), in *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, t. XI: *Libéralisme, industrialisation, expansion européenne (1830-1914)*. Parijs, 1995, p. 545-551, heruitgegeven in ID. *Christianisme et société. Approches historiques. Recueil d'articles*, Brussel, 2000, p. 43-64.
- TIHON (A.). La Belgique (de la Première Guerre mondiale à Vatican II, 1914-1962), in *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, t. XII: *Guerres mondiales et totalitarismes (1914-1958)*. Parijs, 1990, p. 538-554, heruitgegeven in ID. *Christianisme et société...*, p. 65-85.
- TIHON (A.). L'histoire religieuse quantitative en Belgique, in ID. *Christianisme et société...*, p. 9-17.
- AUBERT (R.). La Chiesa belga dalla metà dell'Ottocento alla metà del Novecento, in *Storia religiosa di Belgio, Olanda e Lussemburgo*. Milaan, 2000, p. 493-512.

VOOR DE TWEDE HELFT VAN DE 20e EEUW

- RUBBENS (A.). Dreissig Jahre Geschichte des belgischen Katholizismus, in *Communio. Internationale katholische Zeitschrift*, 1978, p. 443-466.
- JADOULLE (J.-L.). Les visages de l'Église de Belgique à la veille du concile Vatican II, in SOETENS (C.), ed. *Vatican II et la Belgique (Collection Sillages-Arca)*. Ottignies-Louvain-la-Neuve, 1996, p. 11-70.
- HOUTART (F.). Belgique, terre de chrétienté?, in *Ibid.*, p. 71-80.
- TIHON (A.). La vie religieuse, in LEJEUNE (R.), STIENNON (J.), eds. *La Wallonie. Le pays et les hommes. Lettres, arts, culture*. Brussel, 1981, dl. 4, p. 38-59.
- TIHON (A.). Les traditions populaires, in *Ibidem*, p. 71-163.
- ZELIS (G.). Introduction bibliographique. S'orienter dans la documentation générale sur le monde catholique au 20e siècle, Wallonie-Bruxelles, in PIROTTE (J.), ZELIS (G.), eds. *Pour une histoire ...*, op. cit., p. 35-56.
- PIROTTE (J.). Le microcosme belge, in COURTOIS (L.) e.a., eds. *Ecrire l'histoire du catholicisme des 19e et 20e siècles. Bilan, tendances récentes et perspectives (1975-2004)*. Louvain-la-Neuve, 2005, p. 33-69.

BELANGRIJKSTE TIJDSCHRIFTEN

- Revue d'Histoire ecclésiastique*. Leuven, 1900-.
- Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*. 1992-.

OP DIOCESAAN NIVEAU

- DE MAEYER (J.), PUT (E.), ROEGIERS (J.), VANDEN BOSCH (G.), eds. *450 jaar Aartsbisdom Mechelen (1559-2009) (werktitel)*. Mechelen, 2009 (te verschijnen).

Verschijnt zowel in het Nederlands als het Frans.

- TIHON (A.). Le Brabant wallon, de la “Sibérie” au diocèse de Nivelles-Wavre?, in COURTOIS (L.) e.a. *Images et paysages mentaux des 19e et 20e siècles, de la Wallonie à l’Outre-mer. Hommage au professeur Jean Pirotte à l’occasion de son éméritat.* Louvain-la-Neuve, 2007, p. 337-346.
- CLOET (M.), ed. *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen.* Brugge, 1984.
- CLOET (M.), ed. *Het bisdom Gent (1559-1991): vier eeuwen geschiedenis.* Gent, 1992.
- DARIS (J.). *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège.* Luik, 1868-1891.
- MINKE (A.), GERIN (P.). *Du Concordat à aujourd’hui.* Strasbourg, 1996.
- BAIX (Fr.), JOSET (C.-J.). *Le diocèse de Namur (1830-1930).* Bruxelles, 1940.

OP PAROCHIAAL NIVEAU

- ART (J.). Culturele en religieuze geschiedenis, in ART (J.), VANHAUTE (E.), eds. *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19e en 20e eeuw.* Gent, 2003, p. 235-268.

ORDEN EN CONGREGATIES

- ART (J.). The historiography of male orders and congregations in Belgium. A status quaestionis, in DE MAEYER (J.), LEPLAE (S.), SCHMIEDL (J.), eds. *Religious Institutes in Western Europe in the 19th and 20th Centuries.* Leuven, 2004, p. 29-40.
- WYNANTS (P.). Les instituts féminins en Belgique. Bilan et perspectives de recherche, in *Ibidem*, p. 41-52.
- De in dit werk vermelde bibliografie staat ook digitaal ter beschikking en wordt permanent aangevuld: zie de website “European Forum on the History of Religious Institutes” (RELINS-Europe) (www.relins.eu).
- VAN DIJCK (M.), DE MAEYER (J.), HENNEAU (M.-E.), eds. Historiografie en onderzoeksperspectieven van ordes en congregaties op het grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden/België / Historiographie et perspectives de recherche des ordres et congrégations sur le territoire des Pays-Bas méridionaux/Belgique, in *BTFG-RBPH*, 2008, nr. 4.

THEMATISCH

- SOETENS (C.), ed. *Vatican II et la Belgique.* Louvain-la-Neuve, 1996.
- GEVERS (L.). Vaticanum II en de Lage Landen: bronnen en historiografie, in *Trajecta*, 1992, p. 187-205.
- FAMEREE (J.). Vers une histoire du Concile Vatican II, in *Revue d’Histoire ecclésiastique*, 1994, p. 622-642.
- LOUCHEZ (E.). Les études sur le Concile Vatican II, in *Revue d’Histoire ecclésiastique*, 1997, p. 505-514.
- JACOBS (J.). Twee Belgische onderzoekscentra en het Tweede Vaticaanse Concilie, in *Trajecta*, 2000, nr. 3, p. 315-319.
- LAMBERIGTS (M.). Research into the Second Vatican Council in the Low Countries. A survey, in *Annuaire Historiae Conciliorum*, 2000, nr. 2, p. 387-404.

SCHELKENS (K.). Het Centrum voor conciliestudie Vaticanum II. Historiek en fondsenoverzicht, in *Vereeniging van religieus-wetenschappelijke bibliothecarissen VRB Informatie*, 2005, nrs. 1-4, p. 13-33.

Centre for the Study of the Second Vatican-Publications:

http://theo.kuleuven.be/page/centr_vatii-publ.

GEVERS (L.). Kerk en Vlaamse Beweging, in DE SMET (G.A.R.), ed. *De geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging*. Gent, 1993, p. 21-42.

BOUDENS (R.), GEVERS (L.). Kerk, in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, p. 1687-1707.

PIROTTE (J.) e.a. *Évangélisation et cultures non-européennes: guide du chercheur en Belgique francophone*. Louvain-la-Neuve, 1989.

DERROITTE (H.), SOETENS (C.). *La mémoire missionnaire. Les chemins sinueux de l'inculturation*. Brussel, 1999.

GEVERS (L.). Belgium and the modernist crisis: main trends in the historiography, in BOTTI (A.), CERRATO (R.), eds. *Il Modernismo tra Cristianità e secolarizzazione*. Urbino, 2000, p. 285-294.

De Belgische rooms-katholieke Kerk is aanwezig op internet via een Nederlandstalige en een Franstalige website, respectievelijk gericht op de Vlaamse (www.kerknet.be) en de Waalse (www.catho.be) bisdommen. In beide gevallen krijgt men informatie over de structuur van de Kerk, over de bisdommen en parochies, over katholieke organisaties en congregaties. Men kan ook een keuze van bijdragen uit *Kerk en Leven* doornemen.

2. De instellingen

Voor een goed begrip van de bronnen die resulteren uit de werking van de kerkelijke instellingen zal hier kort op een aantal institutionele aspecten worden ingegaan. Feiten uit de geschiedenis van de Belgische Kerk zullen slechts worden aangehaald in zover zij deze institutionele aspecten (en, met andere woorden, de bronnen voortspuitend uit de werking van deze instellingen) beïnvloeden.

We kunnen bezwaarlijk de Belgische kerkelijke instellingen en hun bronnen behandelen zonder gewag te maken van de Heilige Stoel (www.vatican.va). Er is vooreerst de Romeinse Curie, volledig gereorganiseerd in 1967, die het geheel van de bestuurslichamen vormt waarvan de paus gebruik maakt bij de uitoefening van zijn bestuursmacht over de Kerk. De Romeinse congregaties maken deel uit van de Curie. Zij vormen als het ware de verschillende ministeries van het Vaticaan. We vermelden de Congregatie van het H. Officie (nu: van Geloofsleer), de Congregatie van het Concilie (nu: voor de Geestelijkheid), de Congregatie van de Religieuzen (nu: voor de Religieuzen en de Seculiere Instituten), de Congregatie van het Consistorie (nu: voor de Bisschoppen), de Congregatie van de Sacramenten, de Congregatie van de Riten, de Congregatie van de Seminaries en de Universiteiten (nu: van het Katholiek Onderwijs), de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden (nu: de Raad voor Openbare Kerkelijke Aangelegenheden), de Congregatie tot Voortplanting van het Geloof (nu: voor de Evangelisatie van de Volkeren) en de Congregatie voor de Oosterse Kerk.

Eveneens van belang met betrekking tot het bronnenmateriaal dat we in de kerkelijke archieven aantreffen, is het Staatssecretariaat, één van de pauselijke diensten die deel uitmaken van de Curie. Het Staatssecretariaat was bevoegd voor de diplomatieke betrekkingen van het Vaticaan. De Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden vormde zowat een onderdeel van het Staatssecretariaat. Sinds de hervorming van 1967 staan beide instellingen eerder op hetzelfde niveau: de Raad voor Openbare Kerkelijke Aangelegenheden (de vroegere Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden) en het Staatssecretariaat hebben samen de leiding van de Romeinse Curie. Het Staatssecretariaat helpt de paus zowel in het bestuur van de gehele Kerk als van de verschillende dicasteries van de Romeinse Curie. Sinds 1967 kan men het Staatssecretariaat vergelijken met het ministerie van de eerste minister, de Raad voor Openbare Kerkelijke Aangelegenheden met het Ministerie van Buitenlandse zaken.

De pauselijke nuntii vormen de diplomatieke vertegenwoordigers van de paus bij de diverse regeringen. Zij hebben ook een zuiver kerkelijke functie. Zij moeten toezicht houden op de kerkelijke toestand in het desbetreffende land en er de paus over inlichten. België van zijn kant heeft een ambassadeur bij de H. Stoel.

Door de inlijving van België bij Frankrijk in 1795 werden ook in ons land de maatregelen van toepassing die na de Franse revolutie tegen de katholieke Kerk werden genomen. Het concordaat van 1801 normaliseerde de betrekkingen tussen Kerk en Staat weer enigszins. Als gevolg van dit concordaat werd de territoriale indeling van de Mechelse kerkprovincie grondig gewijzigd. De bisdommen Ieper, Brugge, Antwerpen en Roermond werden opgeheven. De diocesen Doornik en Namen die van het aartsbisdom Cambrai afhingen en het bisdom Luik dat bij Keulen hoorde, werden naar het aartsbisdom Mechelen overgeheveld. De Mechelse kerkprovincie werd verder uitgebreid met drie Rijnlandse diocesen (Aken, Trier en Mainz) die in 1821 terug werden afgehaakt. Bepaalde gebieden van Luxemburg, Namen en Henegouwen behoorden respectievelijk tot de bisdommen Metz en Cambrai. In 1823 werden de desbetreffende gebieden van Luxemburg en Namen bij het bisdom Namen gevoegd. In 1889 werd het deel van Henegouwen dat bij het bisdom Cambrai was gebleven, bij het bisdom Doornik aangehecht. In 1834 werd het bisdom Brugge heropgericht. Als gevolg van het verdrag van de 24 artikelen (1839) werden gedeelten van de provincies Limburg en Luxemburg van de bisdommen Luik en Namen afgehaakt. Zeeland verdween uit het bisdom Gent. Gedurende meer dan honderd jaar stelde België het met zes bisdommen. In 1962 werd het vroegere bisdom Antwerpen heropgericht. In 1967 volgde de oprichting van het bisdom Hasselt. In het aartsbisdom Mechelen-Brussel werden drie streekvicariaten gecreëerd (de vier pastorale zones van 1962 evolueerden in de loop van de jaren 1960 naar drie vicariaten): voor Vlaams-Brabant/Mechelen, voor Brussel en voor Waals-Brabant. Sinds 1986 bestaat er ook een "Bisdom bij de Krijgsmacht", waaronder de aalmoezeniers ressorteren.

De bisschoppen besturen hun bisdom onder het gezag van de paus. Tussen de paus en gewone diocesaan-bisschoppen staat de aartsbisschop of metropoliet die toezicht houdt op de bisschoppen of suffraganen. Voor het uitoefenen van hun herderlijke macht worden de bisschoppen bijgestaan door vicarissen-generaal die dezelfde jurisdictiemacht hebben als de bisschoppen doch die deze slechts in zijn

naam kunnen uitoefenen. De bisschop wordt bij zijn taak geadviseerd door het kapittel. Dit is een gemeenschap van geestelijken, kanunniken genaamd, die aan een kathedrale of collegiale kerk zijn verbonden, waar hun belangrijkste taak er in de eerste plaats in bestaat de dagelijkse koordienst te verzekeren. Het kapittel speelt echter ook een belangrijke rol in het bestuur van het bisdom: als raadgever van de bisschop, door vervanging van de bisschop bij vacatie en door deelname aan het provinciaal concilie. Bij afwezigheid van een kapittel is sinds 1917 een vergadering van diocesane consultatoren voorzien die de bisschop kunnen adviseren. Tussen de parochiepriesters en de bisschoppen bevinden zich de dekenen. Dit zijn priesters die door de bisschop aan het hoofd gesteld worden van een bepaald gebied van een bisdom bestaande uit verschillende parochies. Zij houden toezicht op de dekenij en haar priesters en zij bemiddelen tussen de bisschop en deze laatsten.

Ingevolge van het concordaat van 1801 deed de Kerk afstand van haar geconificeerde goederen. De Staat stond voortaan in voor het levensonderhoud van de bisschoppen en parochiale zielzorgers. Na de Belgische onafhankelijkheid werd het concordatair stelsel opgeheven doch art. 117 van de grondwet voorzag dat de wedden en pensioenen van de bedienaren van de eredienst ten laste zouden komen van de Staat. Voor het beheer van de tijdelijke belangen van de eredienst werden door het decreet van 30 december 1809, aangevuld door de wet van 4 maart 1870, kerkfabrieken opgericht (zie het hoofdstuk met betrekking tot de gemeenten en andere lokale instellingen).

Naast de hierboven beschreven hiërarchie treffen we de religieuzen aan. Kenmerkend voor de religieuzen is dat zij in gemeenschap leven en dat zij zich door het afleggen van publieke geloften verbinden tot een leven van gehoorzaamheid, armoede en zuiverheid. Het canoniek recht onderscheidt orden en congregaties. De leden van een orde leggen de plechtige geloften af, de leden van een congregatie de eenvoudige. De religieuzen van een orde kan men verder onderverdelen in monniken (contemplatie), reguliere kanunniken (contemplatie, apostolaat en koordienst), bedelorden (contemplatie en apostolaat) en reguliere clerici (apostolaat). De congregaties leggen zich volledig op bepaalde apostolische, onderwijzende of caritatieve taken toe. Binnen sommige orden en congregaties wordt er onderscheid gemaakt tussen "paters" (religieuzen-priester) en "broeders" (religieuzen-niet priester), andere zijn dan weer enkel uit paters of broeders samengesteld.

In verband met de mogelijke vindplaats van bronnen betreffende religieuzen is het belangrijk te weten onder welke jurisdictie de onderscheidene kloostergemeenschappen vallen. Orden kunnen slechts worden gesticht door de paus: zij zijn van pauselijk recht. De meeste mannelijke orden zijn exempt, dit betekent dat zij niet van de rechtsmacht van de plaatselijke bisschop doch rechtstreeks van de eigen oversten en van de H. Stoel afhangen. Deze regel geldt niet voor de vrouwelijke orden of slotzusters indien zij niet aan een reguliere overste onderworpen zijn. De meeste Belgische vrouwelijke orden verkeren in dit geval en zijn dus niet exempt. Een religieuze congregatie is van diocesaan recht zolang ze geen pauselijke goedkeuring of minstens een decreet van lof heeft bekomen. Verwerft zij één van beide dan komt de congregatie onder pauselijk recht. In de congregaties van diocesaan recht bestaat er geen exemptie, in de congregaties van pauselijk recht is

de exemptie zeer beperkt. In de 19e eeuw behoorden de meeste Belgische congregaties tot het diocesaan recht. Tegen het einde van de eeuw werden de grootste gemeenschappen verheven tot congregaties van pauselijk recht.

Herinneren we eraan dat na de Franse revolutie de meeste kloosters werden opgeheven en hun goederen geconfisceerd. Enkel de instellingen die zich aan onderwijs en ziekenverpleging wijdde, mochten blijven bestaan. Na het decreet van 1809 konden de verplegende congregaties zich door de overheid laten erkennen als instellingen van openbaar nut. Door de decreten van 1818 kon dit zowel voor de onderwijzende als voor de verplegende congregaties geschieden. De voorwaarden die door de overheid werden gesteld, waren echter zeer restrictief. Na 1830, toen er voor de oprichting van kloosters geen wettelijke beletsels meer waren, werden tal van religieuze gemeenschappen gesticht of heropgericht.

Naast de orden en congregaties onderscheidt men verder nog de genootschappen zonder publieke geloften (enkel private geloften) en de seculiere instituten (slechts private geloften en geen gemeenschapsleven).

Het canoniek recht maakt tevens gewag van een aantal verenigingen van leken, nl. verenigingen die door de Kerk zijn aanbevolen (bijvoorbeeld Sint-Vincentiusgenootschappen), verenigingen die door de Kerk zijn goedgekeurd (bijvoorbeeld vrome verenigingen) en verenigingen die door de Kerk zijn opgericht (bijvoorbeeld broederschappen).

Tot slot dient er op gewezen dat de historicus voor de structuren en functies van de kerkelijke instellingen vaak zal moeten te rade gaan bij het canoniek recht. Sinds 1917 is het kerkelijk recht gepromulgeerd in de vorm van een wetboek, nl. de *Codex iuris canonici*. Tot op dat ogenblik bestond er geen systematisch overzicht dat de gehele vigerende kerkelijke wetgeving bestreek. Voor overzichten van het canoniek recht zoals dit in België voor 1917 van kracht was, kan men terecht in de cursussen canoniek recht die op de seminaries werden gedoceerd en die soms in gedrukte vorm zijn verschenen. Op 25 januari 1983 werd een nieuw kerkelijk wetboek gepromulgeerd. De Nederlandse vertaling luidt:

Codex iuris canonici – Wetboek van canoniek recht. Latijns-Nederlandse uitgave.
Brussel, 1987.

3. Archieven, publicaties en databanken

Bij de beschrijving van de archieven en bronnen zullen we ons in hoofdzaak beperken tot de instellingen die in het canoniek recht, geldend voor de afkondiging van het nieuwe wetboek, worden vermeld.

3.1. Bewaring en inventarisatie

3.1.1. Vaticaanse en Romeinse archieven

Een belangrijk deel van de archieven die voor de studie van de (politiek-)religieuze geschiedenis kunnen worden aangewend, bevinden zich niet in België doch in het Vaticaanse archief. Goede gidsen zijn:

PAZSTOR (L.). *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina*. Vaticaanstad, 1970.

BLOUIN (F.X.), ed. *Vatican Archives. An Inventory and Guide to Historical Documents of the Holy See*. Oxford, 1998.

Indice dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca (wordt regelmatig bijgewerkt en aan elke onderzoeker in het Vaticaan archief meegegeven).

ANTONNELLI (M.) e.a. *Rome for you. Academies. Archives. Associations (...) Libraries*. Rome, 1999.

De website "Vlaanderen en het Vaticaan": www.vaticana.be.

Het Vaticaan archief is toegankelijk tot en met het pontificaat van Pius XI († 1939). Sinds 1998 is eindelijk ook het archief van het H. Officie voor onderzoek toegankelijk verklaard voor de periode 1542-1903 (cfr. BOUTE (B.). "Eppur si muove". De openstelling van het archief van de Congregatie voor de Geloofsleer, in *Trajecta*, 1999, nr. 1, p. 46-73). Bij de bestanden die de Belgische historici van nut kunnen zijn, vermelden we het archief van het Staatssecretariaat waar men de originelen van de brieven van de pauselijke nuntii in België kan aantreffen, evenals de minuten van de antwoorden van het Staatssecretariaat, aangevuld met diverse nota's die naar aanleiding van deze correspondentie werden opgesteld. De documenten die betrekking hebben op België bevinden zich voornamelijk in rubriek 256. De archieven van de pauselijke nuntiatuur in Brussel worden op gezette tijden naar Rome overgebracht. Zij bevatten onder meer de originelen van de instructies van het Vaticaan, de minuten van de brieven van de pauselijke nuntii aan het Staatssecretariaat en de minuten van de brieven van de pauselijke nuntii gericht aan tal van Belgische hoogwaardigheidsbekleders. We signaleren dat de inhoud van rubriek 256 en van het archief van de Brusselse nuntiatuur, wat de correspondentie tussen nuntius en Vaticaan betreft, niet volledig identiek is en dat beide bestanden elkaar op menig vlak kunnen aanvullen. De correspondentie tussen Vaticaan en nuntius geschiedt doorgaans in het Italiaans.

Voor de studie van de katholieke kerk gedurende de Franse en Nederlandse tijd en de eerste jaren van de onafhankelijkheid zal men zich ook moeten richten tot de archieven van de Parijse en Haagse nuntiatuur, zowel het nuntiatuurarchief zelf als de desbetreffende rubrieken uit het archief van het Staatssecretariaat.

Naast de archieven van het Staatssecretariaat en de archieven van de nuntiaaturs kan men eveneens terecht in de archieven van de verschillende Congregaties (hier in de betekenis van: departementen van de Curie). In de archieven van de Congregatie van het Concilie treft men tot 1908 (curiehervorming) bijvoorbeeld de rapporten aan die de bisschoppen betreffende de toestand in hun dioceses uitbrachten, evenals de correspondentie die daarop volgde. De Congregatie tot Voortplanting van het Geloof ("de Propaganda Fide") en niet het Staatssecretariaat was bevoegd voor de betrekkingen met de missielanden. Aangezien Nederland tot 1853 bij deze gebieden hoorde, kan men in de archieven van deze Congregatie ook materiaal aantreffen dat België in de jaren 1815-1830 aanbelangt. Bovendien bevatten ze ook veel informatie over de missionaire activiteiten van Belgische missionarissen en missiezusters in de 19^e en 20^e eeuw. Voor dit bestand staat een uitgegeven inventaris ter beschikking:

Inventory of the Historical Archives of the Sacred Congregation for the Evangelization of Peoples or "de Propaganda Fide". Rome, 1983.

In de archieven van de Congregatie van het Consistorie kunnen er documenten worden teruggevonden die betrekking hebben op de benoeming van de bisschoppen. De archieven van de Congregatie van de Religieuzen bevatten materiaal betreffende de religieuze orden en congregaties, bijvoorbeeld de periodieke rapporten die door de algemene oversten werden uitgebracht. De bestanden van de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden bevatten bijvoorbeeld documenten die de houding van het Vaticaan ten aanzien van de burgerlijke regeringen betreffen.

Voor de exploitatie van de Vaticaanse archieven staan de Belgische onderzoekers enkele hulpmiddelen ter beschikking. Volgend werk (wat ouder, maar toch nog nuttig voor de Franse tijd), biedt een alfabetische lijst van bestanden, met aanduiding van de inventarissen en catalogi die ze toegankelijk maken en van de studies die deze bestanden hebben beschreven of gebruikt:

HALKIN (L.), VANDER VEEGHDE (D.). *Les sources de l'histoire de Belgique aux archives et à la bibliothèque vaticanes. Etat des collections et répertoire bibliographique*. Brussel-Rome, 1951.

Voor de Nederlandse tijd zijn er de publicaties van J.P. De Valk, vooral:

DE VALK (J.P.). *Inventaris van Romeinse archivalia betreffende het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 1813-1831*. Brussel-Rome, 1991, 2 dln.

In de volgende publicatie wordt een summier overzicht gegeven van het Vaticaanse archief, waarna een korte opsomming volgt van het Vaticaanse archief (voornamelijk van het Staatssecretariaat) dat in aanmerking komt voor de studie van de Belgische politiek-religieuze geschiedenis in de jaren 1830-1846:

SIMON (A.). *Notes sur les archives ecclésiastiques*. Leuven-Parijs, 1957.

De archieven van de Brusselse nuntiatuur worden voor de periode 1835-1875 op een summiere wijze beschreven in:

SIMON (A.). Archives de la nonciature de Bruxelles (Rome), in IDEM. *Inventaires d'archives*. Leuven-Parijs, 1957, p. 23-36.

De periode na 1875 wordt sinds enige tijd systematisch gedepouilleerd op initiatief van het Belgisch Historisch Instituut te Rome en KADOC. In laatstgenoemde instelling bevinden zich microfilms van een keuze van hoofddocumenten uit het nuntiatuurarchief (1875-1916), het archief van het Staatssecretariaat (periode 1881-1915) en het archief van de Congregatie voor de Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden (periode 1878-1903).

VAN DER STEEN (W.). *België in het Vaticaanse Archief. Staatssecretariaat Rubriek 256 (1878-1903)*. Regestenlijst. Leuven, 1989.

IDEM. *België in het Vaticaanse Archief. Congregatie voor de Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden (1878-1903)*. Regestenlijst. Leuven, 1989.

SANTY (F.). *België in het Vaticaanse Archief. Nuntiatuur te Brussel (1875-1904)*. Regestenlijst. Leuven, 1989.

VAN ROMPAEY (L.). *België in het Vaticaanse Archief. Nuntiatuur te Brussel (1903-1916)*. Regestenlijst. Leuven, 1996.

IDEM. *België in het Vaticaan Archief. Staatssecretariaat (Rubriek 256) (1903-1915). Regestenlijst*. Leuven, 1996.

De documenten daterend uit de tijd van Benedictus xv (1914-1922) en Pius xi (1922-1939) zijn ontsloten via de website www.vaticana.be en de databank www.odis.be. Het gaat om documenten afkomstig van de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden, het Staatssecretariaat, de Nuntiatuur te Brussel, de Congregatie “de Propaganda Fide”, het Heilig Officie en de Apostolische Delegatie in Belgisch Congo en Ruanda-Urundi. Op termijn zullen hiervan ook digitale beelden ter beschikking zijn.

Andere Romeinse archieven die voor de Belgische geschiedenis in aanmerking komen, bevinden zich niet in het Vaticaan doch in de generalaten van orden of congregaties. Het hangt onder meer van het juridisch statuut en van de centralisatiegraad af of de algemene archieven van Belgische religieuze instellingen in Rome worden bewaard. De databank *Le Vatican et les instituts religieux en Flandre et en Belgique 1802-1914* op www.relins.eu biedt een handig overzicht van 36 in Rome bewaarde generalaatsarchieven die voor de Belgische geschiedenis van belang zijn.

De databanken www.vaticana.be en www.relins.eu zijn ook te raadplegen via de website van KADOC (www.kadoc.kuleuven.be). Voor de meest actuele stand van zaken neemt men best contact op met KADOC.

Belgische geestelijken op bezoek of studieverblijf te Rome konden terecht op het Belgisch college:

DEMOULIN (L.). *Inventaire des archives de St. Julien des Flamands et de la fondation Lambert Darchis à Rome*, in *BIHBR*, 1988, p. 23-53.

De archieven van de Belgische Legatie (later: Ambassade) bij de H. Stoel ten slotte, worden bewaard op het archief van het Ministerie van Buitenlandse zaken te Brussel.

3.1.2. Bisschoppelijke archieven

Een zeer summier overzicht van de inhoud van vijf bisschoppelijke archieven, aangevuld met een beknopte maar inmiddels achterhaalde inventaris van een aantal bestanden uit het aartsbisschoppelijk archief (1789-1867) treft men aan in:

SIMON (A.). *Notes sur les archives ecclésiastiques*, op. cit.

Voor het archief van het aartsbisdom Mechelen-Brussel verschenen inmiddels meer gedetailleerde inventarissen betreffende bepaalde bestanden die ten dele de nieuwste tijd betreffen:

VAN DE WIEL (C.). *L'Université Lovanium à Kinshasa et sa faculté de théologie catholique. Répertoire de documents inédits aux archives de l'Archevêché de Malines, Fonds Cardinal Van Roey (1947-1961)*, in *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 1982, p. 436-445.

IDEM. *Oude documenten betreffende catechismus en catechese (1567-1947)*, in *Nova et Vetera*, 1986-1987, nr. 6, p. 413-429.

- IDEM. Archivalia over de bisdommen Antwerpen, Brugge, Doornik, Gent, Ieper, Luik en Namen in het Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen, 1516-1916, in *BIHBR*, 1989, p. 165-199.
- IDEM. *Archivalia over de aartsbisschoppen van België vanaf de oprichting van het aartsbisdom tot en met de Franse Tijd (1559-1815)*. Leuven, 1990.
- IDEM. *Onderwijsdocumenten uit de 19^e eeuw*. Brussel, 1991 (ABB – Inventarissen VIII).
- IDEM. Analyse van een merkwaardige “collectio jesuitica”, 1537-1900, in *Sacris erudiri*, 1992, nr. 3, p. 425-498.
- IDEM. *Acta vicariatus in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen 1380-1900*. Brussel-Rome, 1996.
- DECLERCK (L.), LOUCHEZ (E.). *Inventaire des papiers conciliaires du cardinal L.J. Suenens*. Louvain-la-Neuve, 1998.
- VAN DE WIEL (C.). *Inventaris van kloosterarchivalia in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen*. Brussel, 2002.
- IDEM. *Acta episcopalia Cameracensia, Leodiensia, Mechliniensia et provincialia in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen (14^e eeuw-1960)*. Brussel, 2002.
- VANDEN BOSCH (G.). Bronnen over de Eerste Wereldoorlog in het Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen, in TALLIER (P.-A.), BOIJEN (R.), eds. *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen – Stand van het onderzoek. Acta van het colloquium van 8 en 9 november 2001*. Brussel, 2002, p. 147-168.
- SMOLDERS (E.). *Inventaris van het archief van het centrale secretariaat van het aartsbisdom Mechelen (1801-1926). Administratieve briefwisseling en priesterdossiers*. Brussel, ongepubliceerde eindverhandeling archivistiek VUB, 2006.

Zie ook www.kerknet.be/aartsbisdom voor een beknopt overzicht van de belangrijkste bestanden, fondsen en verzamelingen van het raadpleegbare historisch archief van het aartsbisdom Mechelen-Brussel.

Voor vier andere bisschoppelijke archieven zijn volwaardige inventarissen bruikbaar:

- LAMBRECHTS-AUGUSTYNS (H.). Het bisschoppelijk archief te Antwerpen, in *Gens Brabantica*, 1997, p. 157-168.
- JANSSENS DE BISTHOVEN (R.), DE BACKER (C.). *Inventaris van het bisschoppelijk archief te Brugge*. Leuven, 1984.
- JANSSENS DE BISTHOVEN (R.). Inventaris van het archief van Désiré de Haerne, in *Handelingen Genootschap voor Geschiedenis “Société d’Emulation” te Brugge*, 1989, p. 108-114.
- GREILER (A.), DE SAEGER (L.). *Emiel-Jozef De Smedt. Papers Vatican II. Inventory*. Leuven, 1999.

De bestanden van het bisschoppelijk archief te Gent worden beschreven in inventarissen in gepolycopieerde vorm:

- COLLIN (L.). *Fonds Mgr. de Broglie*. Z.p., 1978.
- COLLIN (L.). *Fonds Monseigneur Louis Joseph Delebecque*. Z.p., 1978.
- COLLIN (L.). *Fonds Monseigneur Henri Bracq*. Z.p., 1978.
- COLLIN (L.). *Bisschoppelijk Archief Gent. Inventaris van het fonds Antoine Stillemans 1832-1916*. Gent, 1977.
- COLLIN (L.). *Papieren A. Daens*. Z.p., 1978.

De reeks “Acta Episcopatus Gandavensis”, waarin de voornaamste correspondentie van en met het bisdom is opgenomen, werd geïndexeerd voor de 17^e, 18^e en begin 19^e eeuw (tot 1826). De indices zijn gepubliceerd in de reeks inventarissen van het ARA “Archiefbestanden in niet-rijksarchieven”, nrs. 6 tot en met 16.

De archieven van het bisdom Doornik werden, wat de periode voor 1945 betreft, verwoest tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor de periode nadien is er:

HONNORÉ (L.). *Inventaire des archives de l'Evêché de Tournai (1940-1989)*. Doornik-Louvain-la-Neuve, 2004.

DUSTIN (F.A.). *Inventaire des papiers chanoine Raymond Goor (1908-1996), directeur des oeuvres sociales du diocèse de Tournai*. Louvain-la-Neuve, z.j.

DEBLON (A.) e.a. *Les archives diocésaines de Liège. Inventaires des Fonds modernes*. Leuven-Parijs, 1978.

WATELET-CHERTON (A.). *Les archives de l'évêché de Namur. Inventaire sommaire*. Leuven, 1992. Deze inventaris is ook online beschikbaar en wordt verder geactualiseerd: <http://namur.homily-service.net/inventaire>.

Voor bisschoppelijke archieven geldt de regel dat archieven ouder dan vijftig jaar kunnen worden geraadpleegd. Als er geen uitgegeven inventarissen bestaan, beschikt men doorgaans over werkinventarissen die ter plaatse raadpleegbaar zijn.

3.1.3. *Decanale en parochiale archieven*

Of, wat en hoe er wordt bewaard hing lange tijd sterk af van plaatselijke omstandigheden. De groeiende aandacht voor erfgoed, initiatieven van heemkundigen en lokale historici en niet in het minst de inspanningen van het ARA en KADOC, gevolgd door CRKC/FOKAV hebben er voor gezorgd dat voortaan zorgvuldiger met dit archief wordt omgesprongen.

De kerkfabrieken kunnen hun historisch archief, dat een publiekrechtelijk karakter heeft, in een rijksarchief deponeren (zie het hoofdstuk over gemeenten en andere lokale instellingen). In sommige gevallen wordt bij die transactie ook pastoraal, parochiaal en kerkarchief betreffende de 19^e en 20^e eeuw overgedragen. Zie ook:

NIJSSEN (R.). De bewaring en raadpleegbaarheid van kerkarchieven uit de 19^e en 20^e eeuw in het Rijksarchief te Hasselt, in *Bewaring, raadpleegbaarheid en gebruik van kerkelijke archieven. Limburg – Het Oude Land van Loon*, kleine reeks, 2002, nr. 1, p. 13-25.

MINKE (A.). Die kirchlichen Archive in der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens, in MINKE (A.) e.a. *Volksreligie in België en Luxemburg. Verslagboek (...)*. 's Gravenwezel, 1999, p. 116-125.

Overzichten van wat, weliswaar op een bepaald ogenblik, nog op de parochie bewaard werd:

ART (J.). Bronnen voor de hedendaagse geschiedenis in de kerkelijke archieven van het bisdom Gent. Een overzicht, in *BTNG*, 1972, p. 76-82.

DEBLON (A.). Les archives ecclésiastiques dans le diocèse de Liège: bilan et perspectives, in *Revue d'Histoire religieuse du Brabant wallon*, 1988, p. 37-49.

Voor Waals Brabant wordt veel werk verzet door het Comité d'Histoire religieuse du Brabant Wallon (CHIREL):

L'enjeu des archives paroissiales, in *Revue d'Histoire religieuse du Brabant wallon*, 1988, p. 51-100, met een vervolg in *Ibidem*, 2008, nr. 3. In deel 21, nr. 7, 2007 vindt men een inhoudstafel van de jaargangen 1987-2007.

ABC des archives paroissiales. Court-St.-Etienne, 1996 (Les dossiers du CHIREL, 7).

Blijken de decanale of parochiale archieven slecht of niet bewaard, dan kan men doorgaans met succes speuren in de bisschoppelijke archieven waar verschillende bronnenreeksen inlichtingen verschaffen over de onderscheidene dekenijen en parochies (zie de paragrafen betreffende de bronnenreeksen in de bisschoppelijke archieven).

3.1.4. Archieven van orden en congregaties in België

In principe staan de orden en congregaties zelf in voor de bewaring van hun archief, zoals de annuntiaten van Heverlee, de zusters van de Christelijke Scholen van Vorselaar, de zusters van Liefde te Gent, de minderbroeders, de salesianen e.a.

LEEMAN (K.). *Inventaris van het generalaatsarchief van de zusters van Liefde van Jezus en Maria (1803-1966)*. Leuven, 1993.

BRUSSELAERS (M.). *Inleiding tot de historiografie van de minderbroeders-konventuelen in België vanaf 1842*. Sint-Truiden, 2001.

Er bestaan ook instrumenta praemonstratensia, augustiniana, capuccina, canonissarum regularium sancti Sepulcri, enz.

Enkele voorbeelden van meer specifieke ontsluitingen van door de orde zelf bewaarde fondsen:

VAN BIERVLIET (A.T.). Het archief van de St.-Pietersabdij van Steenbrugge, in *Arsbroek*, 1992, p. 5-15.

DE COCK (P.). *Inventaris van de documenten omtrent de parlementsverkiezingen in de St. Pieters-en Paulusabdij te Dendermonde (1908-1938)*. Dendermonde, 1991.

Sinds 2004 worden de orden en congregaties met huizen in Vlaanderen in het kader van het hoger vermelde DIBIKAV-project (CRKC/FOKAV) geprospecteerd. De resultaten van deze archiefprospecties werden ingevoerd in Archiefbank Vlaanderen (www.archiefbank.be) en meer omstandig met info over de archiefvormer in de Odis-databank (www.odis.be). Er verscheen reeds een eerste rapport:

SUENENS (K.). *Ad fontes. Klooster- en abdijsarchieven in Vlaanderen en Brussel*. Heverlee, 2008.

Zie ook de databank van generalaatsarchieven te Rome, met expliciete verwijzingen naar dossiers over Belgische provinciale en lokale huizen onder www.relins.eu.

Het landschap van de archieven van orden en congregaties is echter in volle beweging. Meer en meer orden en congregaties deponeren hun archieven in een archiefinstelling, zoals een rijksarchief of KADOC. Voor een actuele stand van zaken kan men best de websites van de diverse bewaarinstellingen raadplegen: <http://arch.arch.be> en www.odis.be. Op de website van het Algemeen Rijksarchief kan men online het *Monasticon belge* raadplegen, dat ook verwijzingen bevat naar bronnenmateriaal voor de 19^e en 20^e eeuw.

Een paar beknopte handleidingen zijn :

DE MAEYER (J.), KWANTEN (G.). Archieven van religieuze instituten, in *Bibliotheek- en Archiefgids*, 1992, p. 40-43.

KWANTEN (G.). *Handleiding voor het beheer en de ontsluiting van de archieven van de religieuze instituten*. Leuven, 1990.

Bruikbaar voor de studie van de congregaties die zich inlieten met de uitbating van psychiatrische instellingen is :

LIEGEOIS (A.). *Repertorium van het historisch bezit van de katholieke psychiatrische instellingen in Vlaanderen*. Leuven, 1984.

Naast inlichtingen over de instellingen en congregaties wordt het geschreven en ongeschreven materiaal van voor 1950, bewaard in 29 instellingen van verschillende congregaties, vermeld.

In verband met de archieven van de missionerende orden en congregaties kan, naast het reeds geciteerde werk van Pirotte het summiere overzicht worden vermeld van :

JADIN (L.). Les Belges en pays de missions. Les archives et les bibliothèques de

Belgique concernant l'histoire des missions, in *Euntes docete*, 1968, p. 511-531 en, voor wat de 20e eeuw betreft: de bijdragen van J. Pirotte, Cl. Soetens en M. Cheza in PIROTTE (J.) e.a., eds. *Pour une histoire, op. cit.*, p. 681-717. Het archief van deze missiecongregaties wordt bijvoorbeeld beschreven bij :

DE CRAEMER (W.). The Congo / Zaïre archives of the Northern (Flemish) Belgian Jesuit province in Brussels, Belgium, in *History in Africa*, 1977, p. 287-290.

LIEVENS (S.). *The China Archives of the Belgian Franciscans. Inventory*. Leuven, 1988.

Voor de religieuze instellingen van diocesaan recht die zich ook met missies inlieten, bieden de diocesane archieven wellicht een aantal mogelijkheden.

Voor de studie van de Belgische missionering moet ook worden gewezen op de films die verschillende missionerende orden en congregaties vooral in de jaren 1950 hebben geproduceerd. Zij belichten zowel de werking van deze religieuze instellingen als hun verhouding tot de inlandse bevolking. Het merendeel van deze films wordt bewaard op KADOC en wordt ontsloten via het nieuwe LIAS scopeArchiv. KADOC is ook partner in het project "Mémoire filmée de la période coloniale: sauvegarde et digitalisation des archives filmées; mise en place d'un réseau interuniversitaire sur la mémoire de l'Afrique centrale". Dit project beoogt onder meer de digitalisering van koloniale films om die inzetbaar te maken binnen het wetenschappelijk onderzoek en het onderwijs in Centraal-Afrika.

VINTS (L.). Le film missionnaire: histoire, conservation, analyse, in *Iconographie, catéchisme et missions. CREDIC. Actes du colloque d'histoire missionnaire de Louvain-la-Neuve (5-8 septembre 1983)*. Lyon, 1984, p. 92-105.

De meeste missionerende orden bezitten ook fotocollecties die hun missieactiviteiten rijk documenteren. Voor de bewaarplaatsen, zie www.odis.be.

VINTS (L.). Beeld van een zending. Nieuwe propagandamedia voor de missies, in *Trajecta*, 1996, nr. 4, p. 369-387.

VINTS (L.). La propagande missionnaire. Presse-photographie-cinéma, in *Le Face-à-Face des Dieux. Missionnaires luxembourgeois en Outre-Mer*. Bastogne, 2007, p. 77-84.

Wie de vrouwelijke religieuze gemeenschappen wil bestuderen, kan voor Brussel en Wallonië gebruik maken van een handig repertorium waarin de orden en congregaties alfabetisch worden opgesomd, gevolgd door inlichtingen omtrent hun plaats en datum van stichting, de aard van hun activiteiten, de orden of congregaties waarbij zij zich aansloten of waarmee ze fuseerden, de orden of congregaties die uit hen ontstonden en de data van opheffing of verdwijning. Ook de plaatselijke kloosters worden opgesomd:

WYNANTS (P.). *Religieuses 1801-1975. Tome 1. Belgique-Luxembourg* Namen, 1981.

Er bestaat een gelijkaardig repertorium voor Limburg:

LUYTEN (J.). Limburg voor Christus. Repertorium van kloosters, priorijen en abdijen voor vrouwelijke religieuzen in Limburg, 1822-2007, in *Limburg-Het Oude Land van Loon*, 2008, p. 29-95.

Wie niet wijs zou raken uit de vele benamingen waarmee de zustercongregaties in de 19^e eeuw werden aangeduid, kan terecht op de website van het Nederlandse Katholiek Documentatie Centrum (KDC) www.ru.nl/kdc waar diverse glossaria worden aangeboden.

Congregaties van diocesaan recht stonden onder bisschoppelijk toezicht, zodat in het bisschoppelijk archief veelal een dossier over hen wordt bewaard. Dat gold zelfs ook een tijdje voor de exempte orden: zo herbergt het bisschoppelijk archief van Brugge de papieren van de apostolische visitator van de regulieren in België voor de jaren 1834-1866. Zie hierover:

FREDERIX (P.). De mannelijke exempte orden na 1830, in *Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België*. Leuven-Parijs, 1968, p. 113-123.

Ook in provinciaal archief valt soms wat terug te vinden:

ROOSE (B.). Bronnen voor de kloostergeschiedenis van West-Vlaanderen in het Provinciaal Archief, in NUYTENS (M.), ed. *Kloosterwezen in West-Vlaanderen. Bronnen en geschiedenis*. Brussel, 2003, p. 69-94.

3.1.5. Archieven van lekenorganisaties

Algemene overzichten betreffende de archiefsituatie van deze organisaties ontbreken. Vele organisaties of belangrijke verantwoordelijken deponeerden hun archief in KADOC zoals het caritatieve Sint-Vincentius-a-Paulogenootschap, de Franciscaanse lekenorde, het Marialegioen, e.a. Deze fondsen zijn ontsloten via www.odis.be.

De archieven van het caritatieve Sint-Vincentius-a-Paulogenootschap zijn voor bepaalde regio's geïnventariseerd:

DE SCHRIJVER (E.). *Inventaris van het Sint-Vincentius-a-Paulogenootschap te Gent. 1845-1970*. Leuven, 1985.

BOUSSET (G.). *Inventaris van het archief Belgische Hoofdraad en Brusselse Centrale en Bijzondere Raad van de St.-Vincentiusvereniging (1845-1992)*. Leuven, 1993.

TAVERNIERS (A.). *Inventaris van het archief van de St.-Vincentiusvereniging gewest Antwerpen (1846-1985)*. Leuven, 1996.

DE MAEYER (J.), WYNANTS (P.), eds. *De Vincentianen in België 1842-1992. Les Vincentiens en Belgique*. Leuven, 1992.

Dit werk geeft op p. 344-364 een "Lijst Belgische Raden en conferenties met overzicht archieven": per gemeente wordt aangeduid of er een conferentie was en waar het archief zich bevindt.

De Université catholique de Louvain biedt onderdak aan de Archives du Monde catholique (ARCA), de Franstalige tegenhanger van het KADOC. Het ARCA bewaart vooral archief van bewegingen en personen gelieerd met de Katholieke Actie-beweging. De lijst van de bewaarde fondsen ken men raadplegen via de portaal-site van de UCL.

Ontbreekt het aan een eigen centraal archief, dan kan de werking van een vereniging ook – gedeeltelijk – achterhaald worden aan de hand van de parochiale, de decanale of de diocesane archieven. Ook de archieven van bepaalde orden en congregaties bevatten materiaal betreffende lekenorganisaties, bijvoorbeeld het archief van de Vlaamse jezuiten te Heverlee betreffende de Bonden van het H. Hart, of het archief van de Vlaamse Minderbroeders te Sint-Truiden m.b.t. de Derde Orde.

3.1.6. Archieven van de burgerlijke overheid

Als gevolg van de veelvuldige betrekkingen tussen Kerk en Staat kan men in de archieven van verschillende overheidsinstellingen materiaal aantreffen dat van belang is voor de kerkgeschiedenis. We denken hierbij aan de archieven van gemeenten en provincies en aan de archieven van het ministerie dat bevoegd is voor de eredienst. Aangezien de clerus intens betrokken was bij het onderwijs kunnen ook de archieven van het ministerie dat bevoegd was voor deze sector, materiaal opleveren.

De mogelijkheden geboden door de archieven van de centrale overheidsinstanties die in de Nederlandse tijd op één of andere manier met de Kerk in aanraking kwamen, worden kort beschreven bij:

DE VROEDE (M.). Enkele Nederlandse bronnen voor de periode 1815-1830, in *Bronnen voor de religieuze geschiedenis in België, op. cit.*, p. 37-45.

In het volgende overzicht van de geheime dossiers van het departementsarchief betreffende de eredienst, treft men ook bundels aan die van nut kunnen zijn voor de Belgische situatie:

CLEMENS (T.). Lijst van de geheime dossiers in het archief van Rooms-katholieke eredienst (15 december 1829-28 december 1870), in *Documentatieblad voor de Nederlandse kerkgeschiedenis van de 19^e eeuw*, 1979, p. 20-32.

Een globaal overzicht voor de periode van het Verenigd Koninkrijk vindt men bij:

RIBBERINK (A.E.M.). Departementen van Eredienst 1808-1870, in *Nederlands Archievenblad*, 1993, p. 297-306.

Wat de jaren vanaf de Belgische onafhankelijkheid betreft, kan men terecht in de archieven van het Ministerie van Binnenlandse zaken en van Justitie:

DEPOORTERE (R.), SAOUDI (N.). *Inventaire des archives du ministère de la justice. Direction générale de la législation civile et des cultes. Archives des services des cultes, dons, legs et fondations*. Brussel, 2002 (Toegangen in beperkte oplage).

Inzake provinciale en lokale geschiedenis raadplege men:

VAN OVERSTRAETEN (D.). Les archives de l'Etat en Belgique et l'histoire religieuse locale, in *Revue d'Histoire religieuse du Brabant Wallon*, 1988, p. 145-174.

Wat de activiteiten van de missiecongregaties in Belgisch Congo betreft, kan men gebruik maken van de bestanden van het Ministerie van Koloniën. Op dit vlak biedt ook het Koninklijk Archief mogelijkheden. Tot slot kan gewezen worden op het belang van het archief van het Ministerie van Buitenlandse zaken en de Vaticaanse archieven (www.vaticana.be) betreffende de diplomatieke betrekkingen met de H. Stoel.

3.2. Belangrijkste bronnenreeksen en uitgaven

Bij de beschrijving van de voornaamste bronnenreeksen hielden we vooral de situatie vóór 1914 voor ogen. Het is immers voor deze periode dat de meeste inventarissen en voorstudies beschikbaar zijn. Achtereenvolgens worden de handschriftelijke, de gedrukte en de uitgegeven bronnen behandeld.

3.2.1. In het Vaticaanse archief

Handschriftelijke bronnenreeksen:

In deze archieven treffen we de briefwisseling aan tussen de pauselijke nuntii in België en het Staatssecretariaat. Die omhelst de instructies die de nuntii uit Rome ontvingen en de rapporten die zij bij het Staatssecretariaat uitbrachten. De briefwisseling vormt een rijke bron voor de politiek-religieuze geschiedenis van België in het algemeen en de relaties tussen Kerk en Staat in het bijzonder. Zowat alle belangrijke politiek-religieuze en sociale problemen waarbij de Kerk van ver of nabij was betrokken, komen er in aan bod. Enkele voorbeelden: de Belgische grondwet, het onderwijs, de pers, het liberalisme, het socialisme, de

christendemocratie, de verkiezingen, de vrouwenbeweging, de Katholieke Actie, enz. Ook over de algemene religieus-politieke situatie werd gerapporteerd evenals over zuiver kerkelijke kwesties. De houding van de koning, de ministers, de politici, de Belgische bisschoppen, enz. ten opzichte van de diverse problemen, komt ter sprake. Delicate kwesties werden al eens doorgegeven aan de Congregatie voor Bijzondere Kerkelijke Aangelegenheden.

De nuntiaturarchieven herbergen daarnaast ook de briefwisseling die de nuntii met al deze personaliteiten voerden. Zowel van de instructies aan de nuntii als van de brieven en rapporten van de nuntii kwamen bronnenpublicaties tot stand.

Gedrukte bronnenreeksen:

De *Acta Apostolicae Sedis* (sinds 1908; voordien, 1865-1908: *Acta S. Sedis*) is de meest bekende bronnenreeks. In de 19e eeuw gaat de H. Stoel ook in toenemende mate eigen persorganen als spreekbuis gebruiken, bijvoorbeeld het tijdschrift *Civiltà Cattolica* en de *Osservatore Romano*, en dit tot op vandaag. Onder de reeksen gepubliceerd door de Congregaties weze hier de aandacht gevestigd op de dossiers die n.a.v. een zalig- of heiligverklaring worden uitgegeven door de Congregatio de causis sanctorum: de "*Positiones*". Een overzicht van de Vaticaanse gedrukte bronnen vindt men in de *Geschiedenis van de Kerk*, Bussum, 1974, vol. VIII, p. 278-297 en vol. XB, p. 521-602.

Bronnenpublicaties:

De meeste van de hiernavolgende bronnenpublicaties vullen de Vaticaanse documenten aan met materiaal afkomstig uit de bisschoppelijke archieven, het archief van het Ministerie van Buitenlandse zaken en privé-archieven. Sommige publiceren de integrale teksten, andere beperken zich tot een samenvatting van de inhoud:

KLEYNTJENS (R.P.). Les instructions données par le Saint Siège à Monseigneur Capaccini en 1827 pour obtenir l'exécution du concordat conclu avec le Roi des Pays-Bas, in *HKCG*, 1949, p. 227-256.

DE VALK (J.P.), LAMBERTS (E.). *Lettres de Francesco Capaccini, agent diplomatique et internonce du Saint-Siège au Royaume Uni des Pays-Bas 1828-1831*. Brussel-Rome, 1983.

SIMON (A.). Documents relatifs à la révolution belge de 1830, in *BIHBR*, 1944-1946, p. 181-217.

DELATTE (I.). Les instructions de Mgr. Gizzi, internonce en Belgique (1835-1837), in *Ibidem*, 1933, p. 205-214.

SIMON (A.). *Correspondance du nonce Fornari (1838-1843)*. Brussel-Rome, 1956.

IDEM. Lettres de Fornari, in *BIHBR*, 1955, p. 33-68.

IDEM. *Documents relatifs à la nonciature de Bruxelles (1834-1838)*. Brussel-Rome, 1958.

IDEM. *Lettres de Pecci (1843-1846)*. Brussel-Rome, 1959.

IDEM. *Instructions aux nonces de Bruxelles (1835-1889)*. Brussel-Rome, 1961.

In de volgende publicatie wordt gebruik gemaakt van de rapporten van de pauselijke nuntius om de Belgische bisschoppenconferenties te reconstrueren. In bijlage worden de instructies aan de nuntii gepubliceerd die A. Simon in zijn

bovenvermelde publicatie over de jaren 1835-1889 niet had vermeld, evenals de instructies uit de jaren 1889-1903:

ART (J.). Les réunions des évêques de Belgique (1884-1900) vues à travers les archives de la nonciature de Bruxelles, in *BIHBR*, 1981, p. 200-349.

De volgende bronnenuitgave geeft de antwoorden van de nuntius in België op een vragenlijst die met het oog op de voorbereiding van het Eerste Vaticaans Concilie werd rondgestuurd. Het gaat om uitvoerige rapporten die het kerkelijk leven en de politiek-religieuze situatie anno 1870 in België beschrijven:

ART (J.). Documents concernant la situation de l'Eglise catholique en Belgique en vue du concile de Vatican I (1869-1870), in *BIHBR*, 1978-1979, p. 353-564.

Ook met de publicatie van bronnen betreffende de Belgische bijdrage tot het Tweede Vaticaans Concilie is een begin gemaakt, bijvoorbeeld:

SOETENS (C.). Les vota des évêques belges, in LAMBERIGTS (M.), SOETENS (C.), eds. *A la veille du Concile Vatican II. Vota et réactions en Europe et dans le catholicisme oriental*. Leuven, 1992, p. 38-52.

DECLERCK (L.), HAQUIN (A.). *Monseigneur Albert Prignon, recteur du Pontificio Collegio Belga. Journal conciliaire*. Louvain-la-Neuve, 2003.

DECLERCK (L.), SOETENS (C.). *Carnets conciliaires de l'évêque de Namur, A.M. Charue*. Louvain-la-Neuve, 2000.

Vanaf de jaren 1890 kregen de (inter-)nuntii regelmatig een vragenlijst toege-stuurd rond een bepaalde thematiek, waarop een uitvoerig antwoord werd verwacht. Een bisschoppelijk prerapport dat naar aanleiding van zo'n verslag door de nuntius bij de bisdommen werd opgevraagd, werd gepubliceerd door:

DECLERCQ (K.), DUCHEYNE (F.). *Enkele documenten betreffende het sociaal actie-plan in het bisdom Brugge op het einde van de 19^e eeuw*. Gent, 1991.

Een definitief door de nuntius geredigeerd eindrapport werd bewerkt door:

VERDOODT (F.J.). Belgische pers en Vaticaanse archieven in 1895, in *BIHBR*, 1983-1984, p. 315-356.

Gebruikmakend van Vaticaanse archieven en documenten uit de Archives Nationales met betrekking tot het Consulaat en het eerste Keizerrijk, geeft de volgende bronnenuitgave een opsomming en samenvatting van diverse docu-menten rond de benoeming van de Belgische bisschoppen (getuigenissen, inlichtingen, ...):

JADIN (L.). Procès d'information pour la nomination des évêques de Belgique d'après les archives de la Congrégation consistoriale 1802-1848, in *BIHBR*, 1931, p. 391-462.

De briefwisseling van een belangrijke agent van de Belgische bisschoppen te Rome, de rector van het Belgisch College, werd gepubliceerd door:

HUYGHEBAERT (N.). *Correspondance de Mgr. de Neckere, recteur de San Giuliano à Rome de 1851 à 1903. Annotée par R. Aubert*. Louvain-la-Neuve, 2001, 2 dln.

Vermelden we tenslotte nogmaals de door KADOC gepubliceerde regestenlijsten en de digitale databank van Belgica in het Vaticaan archief (www.vaticana.be).

3.2.2. In de bisschoppelijke archieven

Algemeen:

De belangrijkste bronnenreeksen die zich in de bisschoppelijke archieven bevinden, worden, weliswaar vanuit een welbepaalde invalshoek, besproken in de volgende bijdragen:

LORY (J.). De godsdienstige zondag-en paaspraktijk, in *Bronnen voor de religieuze geschiedenis*, op. cit., p. 180-195.

D'YDEWALLE (S.). Bronnen voor de geschiedenis van de parochiale missies tijdens de XIXe eeuw, bewaard op het archief van het bisdom te Brugge, in *Ibid.*, p. 64-69.

PRENEEL (L.). Het geloofsleven in de “beloken tijd” (1797-1802). Probleemstelling en bronnen, in *Ibid.*, p. 7-38.

We maken hier ook melding van een publicatie die niet zozeer de bronnen opsomt die zich in de bisschoppelijke archieven bevinden, doch die alle mogelijke archieven en bronnenreeksen aanhaalt die voor de studie van de bisschoppen en hun beleid in aanmerking komen. Hierbij worden bronnen vermeld die men in de bisschoppelijke archieven, het Vaticaan archief, privé-archieven en diplomatieke archieven kan aantreffen:

SIMON (A.). *Evêques de la Belgique indépendante 1830-1940. Sources d'archives*. Leuven-Parijs, 1961.

3.2.2.1. Verslagen van bisschoppenconferenties

Handschriftelijke bronnenreeksen:

De Belgische bisschoppen kwamen in 1830 voor het eerst in conferentie bij elkaar. De bisschoppenconferenties zouden stilaan tot een echte instelling uitgroeien. In 1835 werd de bisschoppenconferentie *de facto* erkend door het Vaticaan. Sinds 1839 bezat de conferentie een eigen vertegenwoordiger te Rome, naast de vertegenwoordigers van elke bisschop.

In principe kreeg elk diocesaan secretariaat een exemplaar van de processen-verbaal die met betrekking tot deze bijeenkomsten werden opgesteld. A. Simon gebruikte ze als basis voor een bronnenpublicatie. Vanaf de jaren 1870 krijgt men echter steeds meer met ontbrekende en/of zeer laconieke processen-verbaal te maken. Vanaf de jaren 1880 schijnt men van de buitengewone bisschoppenconferenties geen officiële rapporten meer te maken en blijken de processen-verbaal van de gewone bisschoppenconferenties voornamelijk over de relaties met de Katholieke Universiteit Leuven en het Belgisch College te Rome te handelen. Vanaf de jaren 1870/1880 schieten de processen-verbaal die zich in de bisschoppelijke archieven bevinden, dus te kort als inlichtingsbron betreffende de problemen die op de conferenties werden besproken. Voor die periode kan echter gebruik worden gemaakt van de rapporten die de pauselijke nuntius, die deze bijeenkomsten bijwoonde, opstelde. Daarin wordt ook bericht over de informele gesprekken die bij deze gelegenheden tussen de bisschoppen plaatsgrepen.

Jan Art gebruikte deze verslagen als basis voor een bronnenpublicatie (zie onder "Vaticaan archief").

Op de bisschoppenconferenties kwamen de meest diverse onderwerpen ter sprake. Naast pastorale problemen, problemen in verband met de catechese, de katholieke pers, enz., werden vooral veel politieke kwesties ten berde gebracht. De collectieve stellingname van de Belgische bisschoppen ten aanzien van tal van politieke hete hangijzers kwam in deze vergaderingen tot stand. Wetsontwerpen en -voorstellen betreffende bepaalde kwesties (bijvoorbeeld het onderwijs) werden besproken, geamendeerd of door alternatieve ontwerpen vervangen.

Gedrukte bronnenreeksen:

Soms legden de bisschoppen bij het einde van hun conferentie een gemeenschappelijke verklaring af, die dan als een gedrukte herderlijke brief aan de clerus ter voorlezing tijdens de zondagsmis werd gestuurd, zo bijvoorbeeld n.a.v. de eerste schooloorlog, in 1879.

Uitgegeven bronnenreeksen:

SIMON (A.). *Réunions des évêques de Belgique 1830-1867. Procès-verbaux.* Leuven-Parijs, 1960.

IDEM. *Réunions des évêques de Belgique 1868-1883. Procès-verbaux.* Leuven-Parijs, 1961.

3.2.2.2. Acta episcopatus en vicariatus

Handschriftelijke bronnenreeksen:

De handelingen van de bisschoppen en van de vicarissen-generaal worden genoteerd in registers die zowat alle bedrijvigheid van het diocesaan bestuur registreren: richtlijnen aan priesters en gelovigen, sancties, afschriften van brieven, enz. Deze bron is van belang voor de normatieve en organisatorische aspecten van de diocesane geschiedenis. Voor Brugge en Gent bestaan indices:

CLOET (M.). De Acta van de Brugse en de Gentse bisschoppen voorzien van indices (resp. voor de periode 1567-1952 en 1584-1833), in *Handelingen genootschap voor geschiedenis "Société d'Emulation" te Brugge*, 1993, p. 17-33.

3.2.2.3. Herderlijke brieven en richtlijnen

Gedrukte bronnenreeksen:

Wanneer een bisschop bepaalde punten onder de aandacht van zijn geestelijken of gelovigen wil brengen, kan hij overgaan tot het schrijven van herderlijke brieven, het opstellen van mandementen en instructies, enz.

In verschillende bisdommen werden de herderlijke brieven retrospectief per bisschop gebundeld en gepubliceerd. Wat de provincies Namen en Doornik betreft, beschikt men niet over dergelijke reeksen. Er zijn echter wel volledige collecties aanwezig op de bisschoppelijke archieven.

Voor het aartsbisdom Mechelen beschikken we over een reeks die de herderlijke brieven bundelt vanaf 1801 tot 1961:

Collectio epistolarum pastoralium, decretorum, aliorumque documentorum quae pro regimine dioecesis mechliniensis publicatae fuerunt. Mechelen, 1845-1961.

Vanaf 1961 verschijnen de herderlijke brieven eerst als bijlage van het tijdschrift *Pastoralia*, vervolgens als afzonderlijke brochure.

Van sommige aartsbisdommen werden niet enkel de herderlijke brieven doch ook andere brieven, richtlijnen en toespraken gebundeld. Enkele voorbeelden:

DECHAMPS (V.-A.). *Œuvres complètes*. Mechelen, 1871-1900, 18 dln.

GOOSSENS (P.-L.). *Choix de conférences, discours, allocutions*. Mechelen, 1906.

MERCIER (D.-J.). *Œuvres pastorales, actes, allocutions, lettres*. Brussel-Parijs, 1911-1928, 7 dln.

VAN ROEY (J.-E.). *In den dienst van de Kerk: leerstellige en herderlijke geschriften en toespraken*. Turnhout, 1939-1961, 10 dln.

Het bisdom Gent publiceerde:

Recueil de quelques brefs pontificaux et de toutes les lettres pastorales et instructions (...). Brugge, 1807-1809.

Recueil des mandements, lettres pastorales, instructions et autres documents (...). Gent, 1843-1917. Neemt geschriften op van 1808 tot 1916.

Na 1917 werden de brieven niet meer retrospectief gebundeld. Zij werden in de jaren 1917-1927 wel verder uitgegeven onder dezelfde titel. Vanaf 1927 neemt de reeks de naam *Collectio epistolarum pastoralium* aan. Vanaf 1948 verschijnt zij met de *Monita ad clerum* waarin allerhande officiële mededelingen van het bisdom worden opgenomen.

Het bisdom Brugge publiceerde:

Collectio epistolarum pastoralium, instructionum et statutorum (...). Brugge, 1841-1967.

Vanaf 1968 verschijnen de herderlijke brieven als bijlage van het tijdschrift *Mini-strando*.

Het bisdom Luik publiceerde:

Mandements, lettres pastorales et autres documents publiés dans le diocèse de Liège. Luik, 1851-1868.

De boekdelen bevatten brieven uit de periode 1801-1864. Daarna werden zij niet meer retrospectief gebundeld. Vanaf 1879 verschenen de brieven onder de naam *Acta episcopalia*.

Bij de jonge bisdommen Antwerpen en Hasselt worden de brieven opgenomen in de diocesane tijdschriften die nog allerhande officiële mededelingen bevatten. In het bisdom Antwerpen maken zij deel uit van het tijdschrift *Daco*, in het bisdom Hasselt van het tijdschrift *Contactblad*, vanaf 1986 *Samen*. Voor de eerste herderlijke brieven werd de Luikse traditie echter nog even verder gezet en verschenen zij onder de naam *Acta episcopalia*. Voor de periode vóór de oprichting van de nieuwe bisdommen is men aangewezen op de diocesane tijdschriften van het aartsbisdom Mechelen en het bisdom Luik (zie 3.2.2.11).

Voor het bisdom Namen beschikken we over een uitgegeven systematisch en chronologisch repertorium:

DE LEUZE (A.). *Recueil des mandements, lettres pastorales et circulaires des évêques de Namur de 1800 à 1893*. Namen, 1893.

In dit verband dient gewezen op het feit dat op het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis een onuitgegeven repertorium aanwezig is dat de herderlijke brieven uit de jaren 1800-1950 ontsluit:

Lettres pastorales des évêques de Belgique 1800-1950. Tableau chronologique des documents relatifs au diocèse de Malines. Lettres pastorales des évêques de Belgique 1800-1950. Classement et étude analytique des documents.

Bronnenpublicatie:

VAN ISACKER (K.). *Herderlijke brieven over politiek, 1830-1966*. Antwerpen, 1969.

3.2.2.4. Statuten

Gedrukte bronnenreeksen:

In de statuten van een bisdom worden de voornaamste wetten uit het kerkrecht naar de specifieke omstandigheden van het diocees vertaald. Er worden allerhande richtlijnen en voorschriften in opgenomen die voor de clerus en de gelovigen bestemd zijn. De statuten van een bisdom worden vastgesteld/vastgelegd in de synode van bisschoppen en dekens of in de diocesane synode die de bisschoppen en de vooraanstaande geestelijken van een bisdom verzamelt. De besluiten van deze synoden of de statuten worden doorgaans gepubliceerd. Een overzicht van deze publicaties voor de periode 1835-1927 treft men aan bij:

ROMBAUTS (W.). Jaarlijkse biecht en paascommunie. De evolutie der normen en het toezicht van de clerus in België van 1835 tot 1927, in *BTNG*, 1972, p. 85-118.

3.2.2.5. Correspondentie en persoonlijke notities van de bisschoppen

Handschriftelijke bronnenreeksen:

De uitgaande brieven werden in principe overgeschreven in de *Acta episcopatus*. Een aanzienlijk deel van de correspondentie wordt echter als "privé" beschouwd en is, zeker na 1850, niet meer in de *Acta* terug te vinden. In de bisschoppelijke briefwisseling kan men onder meer correspondentie aantreffen met de pauselijke administratie te Rome, de pauselijke nuntii, de aartsbisschop, de andere bisschoppen, de dekens, de pastoors, de koning, de ministers, de politici, het provinciebestuur, het ministerie belast met de zaken van de eredienst, enz.

De correspondentie van de bisschoppen heeft niet zelden een uitgesproken politiek karakter. Ook administratieve en materiële beslommingen (bijvoorbeeld in de correspondentie met dekens en pastoors) komen veelvuldig voor. Religieuze kwesties komen in verhouding minder ter sprake. Naast de briefwisseling zijn er ook de notities allerhande van de bisschop voor eigen gebruik, gaande van geheugensteuntjes tot dagboeken.

Bronnenpublicatie:

SIMON (A.). *Catholicisme et politique. Documents inédits 1832-1909*. Wetteren, 1950.

IDEM. *L'hypothèse libérale en Belgique. Documents inédits 1839-1907*. Wetteren, 1956.

IDEM. *Aspects de l'unionisme. Documents inédits 1830-1857*. Wetteren, 1958.

AUBERT (R.). Les conversations de Malines. Le cardinal Mercier et le Saint-Siège, in *Bulletin de la Classe des Lettres, Sciences morales et politiques de l'Académie royale de Belgique*, 1967, p. 87-159.

Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België: Akten en documenten uitgegeven door kanunnik Leclef. Brussel, 1945.

VAN DE WIEL (C.). Notes journalières du Cardinal Van Roey (10 mai-22 juin 1940), in *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 1980, p. 209-224.

VAN DE WIEL (C.). Notes du Cardinal Van Roey sur les événements du 9 avril au 15 novembre 1944, in *Ibid.*, 1981, p. 224-243.

SUENENS (L.J.). *Terugblik en verwachting: herinneringen van een kardinaal*. Tielt, 1991.

3.2.2.6. Relations status dioecesis

Handschriftelijke bronnenreeksen:

Dit zijn de vijfjaarlijkse verslagen die de bisschoppen over de toestand van hun diocees bij de paus uitbrengen. Het zijn in de eerste plaats administratieve documenten waarin een algemeen overzicht van het bisdom wordt gegeven: begrenzing, aantal gelovigen, aantal priesters, aantal kloosters en religieuzen, enz. Over het religieuze leven zelf zal men er in verhouding weinig informatie aantreffen.

3.2.2.7. Verslagen van de bisschoppelijke visitaties

Handschriftelijke bronnenreeksen:

De bisschoppen dienen jaarlijks een deel van hun diocees te bezoeken. Om de vijf jaar moet het ganse bisdom zijn bezocht. Deze visitatie heeft enerzijds een zuiver religieus oogmerk: wijding van kerken en altaren, toedienen van het vormsel, enz. Anderzijds dient door de bisschop te worden nagegaan hoe het met de morele en financieel-materiële situatie van de parochies is gesteld. In de praktijk konden de Belgische bisschoppen deze voorschriften slechts gedeeltelijk naleven. Sommigen trachtten dit op te vangen door de pastoors te verplichten om de vijf of zeven jaar een uitvoerig verslag over de toestand van hun parochie in te sturen. Die verslagen werden dan gebundeld of in het parochiedossier ingeschoven.

De bisschoppelijke visitaties hebben ook betrekking op de congregaties van diocesaan recht. De bisschop was plaatselijk vertegenwoordigd door de geestelijke directeur, meestal een priester op jaren, of door de parochiepastoor. Was dat laatste het geval dan vindt men ook gegevens over de – de dikwijls erg kleine – zustergemeenschappen in het pastoorsverslag.

3.2.2.8. Decanale verslagen

Handschriftelijke bronnenreeksen:

De dekens dienen bij de bisschop om de drie jaar verslag uit te brengen over de toestand van de parochies van hun dekenij. Deze controle heeft betrekking op de manier waarop de pastoor en zijn geestelijke of leken-medewerkers zich van hun taak kwijten. Er wordt eveneens onderzocht of de liturgische voorschriften werden vervuld en de parochieboeken worden bijgehouden. De toestand van de kerkgebouwen en het beheer van de kerkgoederen wordt nagegaan. Ook over de

zedelijke toestand van de parochianen worden vragen gesteld. De kerkelijke overheid wenst bijvoorbeeld inlichtingen over bepaalde misbruiken, over het aantal uitgereikte communies en het aantal paashouders en paasverzuimers.

Voor het opstellen van deze verslagen werden de dekenen alomtegenwoordig uitgebreide vragenlijsten voorgelegd. De volledig handgeschreven verslagen werden door voorgedrukte in te vullen formulieren vervangen, wat de formalisering en het laconieke karakter van de verslaggeving in de hand werkte. De inhoud van de desbetreffende vragen geeft een beeld van de eisen die aan de lagere clerus werden gesteld. Indien de vragen op een degelijke manier werden beantwoord, kunnen zij ons inlichten over de manier waarop de plaatselijke clerus zich van zijn taak kweet en over het peil van het lokale religieuze leven. De verslagen worden ofwel als apart fonds in het bisschoppelijk archief bewaard, ofwel bij de parochiedossiers ingeschoven. Welke voor het Ancien Régime en de eerste jaren van de Franse tijd bewaard gebleven zijn, komt men te weten via :

CLOET (M.). *Repertorium van de dekenale visitatieverslagen betreffende de Mechelse kerkprovincie 1559-1801*. Leuven, 1989 (noteer: de “Mechelse kerkprovincie” beslaat in die periode de bisdommen Antwerpen, Brugge, Gent, Ieper en Mechelen).

3.2.2.9. Dossiers met betrekking tot geestelijken en parochianen

Handschriftelijke bronnenreeksen :

In de dossiers die werden aangelegd per parochie treft men doorgaans niet enkel inlichtingen aan betreffende de parochie doch ook aangaande de plaatselijke scholen, kloosters en hospitalen. Per religieuze gemeenschap kan men vaak dossiers terugvinden die haar leden, activiteiten, bezittingen, verkiezing van oversten en dergelijke betreffen. Dan zijn er tevens de vele lijsten, tellingen, statistieken en bevragingen allerhande aangaande de kloosters en de parochies. De antwoorden op die enquêtes worden ofwel als aparte bundel bewaard, ofwel in de afzonderlijke parochie- of kloosterdossiers ingeschoven. Is de parochie tegelijk hoofdplaats van een dekenij en de pastoor dus meteen deken, dan kunnen ook sporen van die laatste functie teruggevonden worden. Voor wat de eerste helft van de 19^e eeuw aangaat bijvoorbeeld de acta van de pastoorskapittels die door de deken werden voorgezeten. Op de pastoorskapittels werden al de pastoren van een dekenij verzameld ten einde problemen op het vlak van de kerkelijke discipline en de pastorale praktijk te bespreken. De kapittels fungeerden eveneens als een kanaal waarlangs beslissingen van hogerhand werden medegedeeld en het advies van de lagere clerus werd ingewonnen. Als dusdanig vormen deze acta een inlichtingsbron betreffende de mentaliteit van de lagere clerus en de problemen waarmee die te maken kreeg.

Wat de biografieën van seculiere priesters aangaat, kan men soms een steekkaartenbak aantreffen op naam van de geestelijken, of registers waar per parochie de opeenvolgende (onder-)pastoren staan genoteerd.

Gedrukte bronnenreeksen :

De opbrengst van omhalingen ten voordele van diocesane of pauselijke werken worden soms als annex meegestuurd bij de herderlijke brieven, met aanduiding hoeveel elke parochie opgebracht heeft.

Voor gedrukte bronnen betreffende de evolutie van de kerkelijke praktijk moet men wachten tot 1970, wanneer de Dienst voor godsdienststatistiek van het Interdiocesaan centrum de *Basisstatistieken over de decanaten en bisdommen van de Belgische Kerkprovincie* uitgeeft met gegevens betreffende de jaren 1962-1968, in een latere publicatie doorgetrokken tot 1973.

Voor de recente periode (1990-) zijn er nauwelijks nog cijfers gepubliceerd, maar ze worden wel één of meerdere keren per jaar per parochie opgevraagd. Deze gegevens worden gecentraliseerd op de diverse bisdommen.

Er bestaan echter, zowel voor de periode voor- als nadien, historische en sociologische studies betreffende de kerkelijkheid, waarover hieronder meer.

Biografische notities betreffende seculiere geestelijken komt men het makkelijkst op het spoor via de necrologieën die kort na het overlijden werden gepubliceerd in de diocesane jaarboeken (“*Almanach des bisdoms...*”) en later in de diocesane bladen.

Bronnenpublicaties:

In studies gewijd aan de kerkelijkheid gedurende de 19e eeuw worden in bijlage praktijkgegevens gepubliceerd, zo bijvoorbeeld bij:

DE SAINT-MOULIN (L.). Contribution à l'histoire de la déchristianisation. La pratique religieuse à Seraing depuis 1830, in *Annuaire d'histoire liégeoise*, 1967, p. 33-127.

ROMBAUTS (W.). *Het paasverzuim in het bisdom Brugge 1840-1911*. Leuven, 1971.

ART (J.). *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914*. Gent, 1979.

Het kerkelijkheidsonderzoek betreffende de 20e eeuw is voor het grootste deel uitgevoerd door sociologen op basis van enquêtes. Zowel het Centre de Recherches socioreligieuses van Kan. Houtart, het CRISP als de Leuvense sociologen publiceerden vele monografieën gewijd aan de kerkpraktijk. Voor een overzicht raadplege men:

TIHON (A.). La pratique religieuse, in PIROTTE (J.), ZELIS (G.), eds. *Pour une histoire du monde catholique, op. cit.*, p. 81-84.

In de laatste decennia van de 20^e eeuw gaat het kerkelijkheidsonderzoek deel uitmaken van het Europees waardenonderzoek waarvan de resultaten wat België aangaat werden gepubliceerd en becommentarieerd in de publicaties o.l.v. J. Kerkhofs, K. Dobbelaere e.a., met als voorlopig laatste in de rij:

DOBBELAERE (K.) e.a. *Verloren zekerheid: de Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen*. Tielt, 2000.

BAWIN-LEGROS (B.) e.a. *Belge toujours: fidélité, stabilité, tolérance: les valeurs des Belges en l'an 2000*, Brussel, 2001.

Sinds enkele jaren worden systematische biografische fiches van priesters aangemaakt in de databank www.odis.be.

Verder kunnen enkele biografische naslagwerken worden vermeld.

Voor het bisdom Luik is er:

KONINCKX (E.). *Le clergé du diocèse de Liège (1825-1967)*. Luik, 1974-1975, 2 dln.

FONTAINE (P.). *Avant, pendant et après leur professorat au Grand Séminaire de Liège (19e siècle)*. Dictionnaire bio-bibliographique. Brussel, 1997.

Voor het bisdom Gent bestaat er:

SCHOKKAERT (L.), ed. *Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent 1802-1997*. Leuven, 1997, 2 dln., die tevens geïntegreerd en geactualiseerd is in www.odis.be.

Voor het aartsbisdom Mechelen:

TIHON (A.). *Le clergé et l'enseignement moyen pour garçons dans le diocèse de Malines (1802-1914)*. III. Dictionnaire Biographique. Leuven, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Geschiedenis UCL, 1970.

TIHON (A.). *Nécrologe du clergé du diocèse de Malines (1813-1961)*. Bruxelles, 2004.

Van 564 Belgische priesters die tussen 1844 en 1994 te Rome studeerden, vindt men een biografische nota in:

ICKX (J.). *De alumni van het Belgisch Pauselijk College te Rome 1844-1994*. Rome, 1994.

Voor de professoren theologie aan de Leuvense universiteit, zie:

KENIS (L.). *The Louvain Faculty of Theology in the 19th Century. A Bibliography of the Professors in Theology and Canon Law with Biographical Notes*. Leuven, 1994.

Ook in geschiedenissen van seminaries en in lokale heemkundige tijdschriften treft men meestal biografische nota's aan betreffende respectievelijk professoren, parochiegeestelijken of missionarissen.

3.2.2.10. Documenten met betrekking tot het onderwijs

Handgeschreven bronnenreeksen:

Als gevolg van de impact die de clerus op het onderwijs had, kan men in de bisschoppelijke archieven heel wat materiaal aangaande deze sector terugvinden. Er zijn de dossiers over de Katholieke Universiteit Leuven, de groot- en kleinseminaries en de instellingen van normaal, middelbaar en lager onderwijs die onder impuls van het episcopaat werden gesticht. Ook betreffende de inbreng van de clerus in het openbaar onderwijs is er bronnenmateriaal aanwezig. Na de wet op het lager onderwijs van 1842 vinden we bijvoorbeeld de verslagen terug van de diocesane inspectie die voor het toezicht op het godsdienstonderricht in de openbare lagere scholen werd ingesteld. Aangezien, wegens een algemeen reglement van 1846, het lager onderwijs in een religieuze geest moest worden gegeven, had deze inspectie in de praktijk een veel omvattender karakter. Ook in de decanale verslagen wordt bericht over de toestand van het lager onderwijs op de parochies. Naast de dossiers aangaande de onderscheidene onderwijsinstellingen en hun leerkrachten en deze met betrekking tot programma's, toegelaten schoolboeken, reglementen, studiebeurzen, enz., bevatten de bisschoppelijke archieven

ook materiaal over de initiatieven die voor de financiële ondersteuning van het katholiek onderwijs werden genomen.

Gedrukte bronnenreeksen:

Het bisdom Brugge gaf vanaf 1896 een eigen tijdschrift uit voor de leraren aan de diocesane colleges: *Revue pratique de l'enseignement à l'usage des établissements d'éducation du diocèse de Bruges*. Titels van andere katholieke tijdschriften gewijd aan het onderwijs vindt men bij DE VROEDE (M.) e.a. *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België in de 19e en 20e eeuw*. Leuven. 1973-1987, 4 dln. Sinds 1958 verschijnt een jaarboek (zie lager). In www.odis.be zijn heel wat biografische fiches van leraren, organisatiefiches van onderwijsinstellingen en bibliografische fiches van schooltijdschriften gelinkt.

Bronnenpublicatie:

GEVERS (L.). *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging. Documenten uit kerkelijke archieven over taalregime en Vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs 1830-1900*. Leuven-Parijs, 1980.

3.2.2.11. Jaarboeken en tijdschriften

Door de verschillende bisdommen worden jaarboeken uitgegeven waarin een overzicht wordt geboden van de bisschoppelijke administratie, de diocesane commissies, de diocesane werken, enz. Verder vindt men er een opsomming van de dekenijen, de parochies en hun geestelijken, de religieuze orden en congregaties, de organen die actief zijn op pastoraal vlak, de onderwijsinstellingen en de provinciale afdelingen van sociaalculturele en sociale katholieke organisaties.

Op nationaal vlak beschikt men over een globaal overzicht in:

Annuaire du clergé catholique du Royaume de Belgique. Z.p., 1837-?.

La Belgique ecclésiastique. Annuaire du clergé, des couvents et communautés religieuses. Brussel, 1889-[1936]. Vanaf 1923 luidt de ondertitel *Annuaire général du clergé, des couvents et congrégations religieuses*.

Daarnaast verscheen tijdens het Interbellum:

LECLERCQ (J.), MAMPAEY (A.), eds. *Annuaire catholique de Belgique*. Brussel, 1928 en [1931].

Sinds 1948 werden deze publicaties vervangen door:

Katholiek jaarboek voor België. Annuaire catholique de Belgique. Brussel, 1948-.

Voor de katholieke onderwijsinstellingen bestaat sinds 1958 een afzonderlijk jaarboek:

Jaarboek van het katholiek onderwijs. Annuaire de l'enseignement catholique. Brussel, 1958-1960.

Repertorium van het katholiek onderwijs. Répertoire de l'enseignement catholique. Brussel, 1961-.

In de verschillende bisdommen worden tijdschriften gepubliceerd die op de clerus, op de gelovigen of op beide samen zijn afgestemd. De actuele tijdschriften vindt men onder de diverse bisdommen terug op www.kerknet.be en

be. In www.opac.libis.be en www.odis.be vindt men links naar de historische antecedenten van de tijdschriften van de Vlaamse bisdommen.

Voor het aartsbisdom:

Een Nederlandstalige en een Franstalige editie van *Pastoralia*. Mechelen, 1962- en de vicariale contactbladen *En direct*. Brussel, 1966-1973; *Kerk in de stad*. Brussel, 1970-1993; *B-City*. Brussel, 2005-; *Trefpunt*. Mechelen, 1972-1993 en *Printemps*. Waver, 1972-1993.

Voor het bisdom Antwerpen:

Mededelingen aan de priesters van het bisdom Antwerpen. Antwerpen, 1962/63-1969.

Daco. Antwerpen, 1970-.

Zie ook:

DIERYNCK (L.), SCHEERS (R.), SCHOKKAERT (L.). *Katholieke periodieken uit de provincie Antwerpen*. Leuven, 1997.

Voor het bisdom Brugge:

Monita ad clerum. Brugge, 1834-1964, verscheen samen met de *Collectio epistolarum pastoralium*. Verdergezet als *Ministrando*. Brugge, 1965-.

Voor het bisdom Doornik:

L'Eglise de Tournai. Doornik, 1967-.

Paraboles. Doornik, 1994-.

Voor het bisdom Gent:

De godsdienstige week van het bisdom Gent. Gent, 1928-1992 en *Monita ad clerum*. Gent, 1948-[1991]. Verdergezet als *Kerkplein*. Gent, 1992-.

Voor het bisdom Hasselt:

Mededelingen aan priesters. Hasselt, 1968-1970, verdergezet als *Contactblad bisdom Hasselt*. Hasselt, 1971-1985, vervolgens als *Samen*. Hasselt, 1986-.

Voor het bisdom Luik:

Monita ad clerum. Luik, 1925-1972, verdergezet als *Avis au clergé*. Luik, 1973-1977, vervolgens als *Eglise de Liège*. Luik, 1978-.

Voor het bisdom Namen:

La Semaine religieuse. Namen, 1879-1940, verdergezet als *Monita*. Namen, 1941-1947, vervolgens als *Bulletin mensuel du diocèse de Namur*. Namen, 1948-1956 en nadien als *Communications*. Namen, 1959-1973 (?).

In de verschillende bisdommen werden ook theologische tijdschriften uitgegeven, die in 1971 opgingen in het interdiocesane *Collationes*. Gent-Brugge, 1971-. Langs Waalse zijde smolten eerst de Luikse en Naamse diocesane theologische tijdschriften samen, later gevolgd door de andere diocesane tijdschriften. Het product van deze fusies heet: *La Foi et le temps*. Namen, 1968-1994.

Collecties diocesane jaarboeken en tijdschriften worden bewaard in de respectievelijke diocesane archieven, KADOC en de bibliotheek van de faculteit Godsdienstwetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven.

Zowel Vlaanderen als Wallonië beschikken eveneens over een interdiocesaan parochieblad: *Kerkelijk leven*. Antwerpen, 1946-1966, verdergezet als *Kerk en leven*. Antwerpen, 1967-. Over de geschiedenis ervan zie CORNILLE (J.). *De kerk in het midden: een halve eeuw parochieblad*. Antwerpen, 1993.

Dimanche. Mons, 1946-.

Beide parochiebladen zijn sinds enkele jaren ook digitaal beschikbaar op www.kerknet.be en www.catho.be. Op KADOC wordt ook een historische collectie van de diverse diocesane edities van *Kerk en Leven* bewaard, vanaf ca. 1953/1954. Lokale gedrukte edities van *Kerk en Leven* worden niet centraal bewaard, maar zijn soms te vinden in lokale gemeente, parochie- of heemkundige archieven. Zie ook de persrepertoria in hoofdstuk 38. Sinds 2007 zijn de lokale edities digitaal te raadplegen op <http://opac.libis.be> (KADOC-collectie).

3.2.3. In de parochiale archieven

3.2.3.1. Parochieregisters

De parochiegeestelijkheid wordt verplicht tot het bijhouden van doopsel-, huwelijks-, overlijdens- en vormselregisters.

3.2.3.2. Documenten afkomstig van de kerkfabriek

Hiervoor verwijzen we naar het hoofdstuk betreffende de bronnen voortspruitend uit de werking van de kerkbesturen.

3.2.3.3. Liber Memorialis

Handschriftelijke bronnenreeksen:

Het “Liber Memorialis” vormt zowat de kroniek van het parochieleven. Het bijhouden ervan werd in de loop van de 19^e eeuw in de Belgische bisdommen verplicht. De pastoors werden verondersteld ten behoeve van hun opvolgers te berichten over de wijzigingen aan het kerkgebouw, over hun initiatieven op pastoraal vlak (volksmissies, scholen, verenigingen), over belangrijke gebeurtenissen en over de zedelijke toestand van de parochianen in het algemeen. Niet zelden werd ook aandacht besteed aan lokale politieke gebeurtenissen. Het “Liber Memorialis” vormt in sommige gevallen zowat het persoonlijke dagboek van de pastoor. Als dusdanig zijn het eersterangsbronnen voor de mentaliteit en de pastorale praktijk van de lagere clerus.

Bronnenpublicaties:

Bijvoorbeeld:

GILOT (E.), ed. *Un registre de la paroisse Notre-Dame de Mousty 1755-1945. Livre de bord paroissial*. Court-St.-Etienne, 2000.

HEYLEN (F.), ed. *Kroniek van J.F. Raeymaeckers, 1757-1806, pastoor te Schriek, memorie en kroniek over de Franse Tijd 1799-1806*. Beersel, 1990.

3.2.3.4. Liber Status Animarum

Handschriftelijke bronnenreeksen :

Dit is een (soms voorgedrukt) door de pastoor in te vullen register waarin alle bewoners van een parochie zijn opgenomen, gevolgd door allerhande inlichtingen omtrent hun zedelijk en godsdienstig leven. De parochiepriester diende dit “geestelijk bevolkingsregister” op te stellen na een huisbezoek aan zijn parochianen. Er werd onder meer in opgetekend of de betrokkenen zich van hun paasplicht hadden gekwet. Als dusdanig vormen deze registers belangrijke bronnen voor de studie van het religieuze leven en de kerkelijkheid. In de 20^e eeuw werden ze soms opgevolgd door een “fichier paroissial”, waarin een steekkaart per huis werd opgenomen. Niet in alle bisdommen echter was de verplichting tot het bijhouden van deze registers even dwingend. De reglementering in dit verband komt onder meer aan bod bij: ROMBAUTS (W.). *Jaarlijkse biecht en paascommunie, op. cit.*, p. 106-112.

Bronnenpublicaties :

Bijvoorbeeld :

SCHEERLINCK (J.). *Status animarum ofte staat der zielen van de prochie van Ayghem.*

Opgemaakt ten jaere 1845 door Pastoor Emmanuel Haegeman. Aalst, 2000.

VERLEYSSEN (W.). *Register der bevolkingen voor het geestelijk bestier der parochiën, of, Status animarum: parochie van Denderleeuw.* Ereembodegem, 2000.

3.2.3.5. Diverse

Handschriftelijke bronnenreeksen :

We vermelden de ledenregisters van vrome broederschappen, documenten over de parochiale verenigingen, de plaatselijke kloosters, de onderwijsinstellingen en de katholieke sociale organisaties, die in hun beginperiode vaak door de pastoor beheerd werden, preken en “afroepboeken”. Uit die laatste las de pastoor iedere zondag de agenda van de komende week aan de gelovigen voor: erediensten, huwelijken, uitvaarten, bijzondere plechtigheden, ...

Gedrukte bronnenreeksen :

Prentjes ter ere van een plaatselijke heilige, lidkaarten en soms het parochieblad.

3.2.4. In de archieven van orden en congregaties in België

Handschriftelijke bronnenreeksen :

Voor de archieven in de generalaten gevestigd in Rome, zie www.relins.eu. In het generalaat van de jezuiten (Borgo Santo Spirito, Rome) worden bijvoorbeeld verslagen van de rectoren van de residenties en colleges in België aan de generaal bewaard.

Voor de hoofdhuizen (“provincialaten”) en autonome abdijen gevestigd in België, vermelden we vooreerst de intrederegisters van de kloosterlingen. Zij verschaffen biografische informatie betreffende de ingetreden. Zij verschaften biografische informatie betreffende de ingetreden, wat de historicus toelaat de geografische en (soms) de sociale herkomst van de kloosterlingen te achterhalen. Verder is er de correspondentie van de algemene overste met de bisschoppen, met de generale overste als het om een internationale orde of

congregatie gaat waarvan de hoofdzetel buiten België ligt, en met de oversten van de eigen filialen (soms in missielanden). Sommige centrale orde- of congregatie-archieven bewaren individuele dossiers per religieus/ze. Ten slotte: de boekhouding, financiële documenten allerhande.

Wat er in de plaatselijke stichtingen bewaard wordt, kan sterk verschillen: kleine zuster gemeenschappen die een lagere school openhouden laten minder achter dan een jezuïetencollege of een dominicanerklooster in een stad. Toch werden in vele kloosters kronieken bijgehouden waarin het wel en wee van de gemeenschap staat beschreven.

De concrete inhoud van de archieven verschilt al naargelang van de hoofdactiviteit van de religieuzen: ziekenverpleging, onderwijs, predikatie, missiонерing, ... Zo vindt men in het jezuïeten- en het redemptoristenarchief belangwekkende rapporten over het verloop van hun volksmissiepredikaties. Wat men in het archief van een congregatie die zich met onderwijs inliet kan terugvinden, en hoe men het onderzoek ervan aanpakt, kan men lezen bij:

WYNANTS (P.). Pour écrire l'histoire d'un établissement d'enseignement congréganiste: orientations de recherche, sources et méthodes (XIXe-XXe siècles), in *Insedimenti e iniziative salesiane dopo Don Bosco*. Rome, 1996, p. 17-62.

Het KADOC publiceerde de laatste jaren verscheidene monografieën over zuster gemeenschappen (www.kuleuven.kadoc.be/publicaties): de respectievelijke bibliografieën geven een goed idee van wat men aan documenten kan aantreffen.

Een overzicht van de archieven bewaard in de Belgische huizen vindt men terug in www.odis.be.

Gedrukte bronnenreeksen:

Grotere orden en congregaties publiceerden soms, ten behoeve van de eigen leden en de weldoeners, jaarverslagen (bijvoorbeeld de jezuïeten (*Litterae annuae*) en de minderbroeders) of publiceerden naar aanleiding van een jubileum een retrospectieve kroniek, waarin een overzicht wordt gegeven van de voorbije activiteiten (de redemptoristen). Daarnaast zijn er, voor een breder publiek, tijdschriften. Missie-orden of -congregaties bijvoorbeeld namen hierin brieven van missionarissen op waarin naast informatie over de apostolische werkzaamheden ook een beeld wordt opgehangen van de omgeving. Voor een overzicht van de franciscaanse tijdschriften zie:

LAUREYS (D.). *De mindere broeders van Franciscus 1842-1992*. Leuven, 1992.

Grote orden of congregaties hebben soms een historische website (bv. www.jesuitica.be) of/en wijden een tijdschrift aan de eigen geschiedenis. Voor een overzicht:

PERSOONS (E.). *Tijdschriften in verband met kloostergeschiedenis*. Brussel, 1996.

Handig om de publicaties van de leden van een orde of congregatie op het spoor te komen zijn de bio-bibliografieën. Ze bestaan voor de jezuïeten, franciscanen, redemptoristen, enz. Bijvoorbeeld:

DE MEULEMEESTER (M.). *Bio-bibliographie des écrivains rédemptoristes*. Leuven, 1935.

Bronnenpublicaties:

Voor sommige orden werden de ledenlijsten gepubliceerd, bijvoorbeeld:

- VERKERKEN (D.), GROOTAERS (W.). *Repertorium ordinis fratrum Sancti Augustini provincia Coloniae – provincia Belgica 1252-1995*. Leuven, 1996.
- TEUNS (S.). *Historische ledenlijst Minderbroeders-Kapucijnen 1802-1995*. St.-Truiden, 1996.
- JANSSEN (R.), WINKELMOLEN (P.W.). *Repertorium Canoniorum regularium ordinis Sancti Crucis 1840-1996*. Maaseik, 1999.

Orden of congregaties geven soms hun basisteksten uit, zo bijvoorbeeld:

- VERHELST (D.). *La congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut): édition critique des sources. Tome I: Une naissance laborieuse, 1861-1865*. Leuven, 1986; IIa, *La correspondance de Théophile Verbist et ses compagnons 1865-1866*. Leuven, 2003; IIb, *La correspondance de Théophile Verbist et ses compagnons 1866-1867*. Leuven, 2007.
- Lettres de sainte Julie Billiart, fondatrice des soeurs de Notre-Dame de Namur*. Rome, 1976, 2 dln. + indices.
- Vie de Julie Billiart par sa première compagne Françoise Blin de Bourdon ou les mémoires de Mère Saint-Joseph*. Rome, 1978.

Correspondentie:

- DEPAEPE (M.), ed. "*Tot glorie van God en zaligheid der zielen*": *brieven van Moeder Maria Adonia Depaepe over haar leven en werk als Zuster van Liefde van Jezus en Maria in Belgisch Kongo (1909-1961)*. Antwerpen, 1992.
- JOASSART (B.), ed. *Friedrich von Hügel, Cutbert Hamilton Turner et les Bollandistes. Correspondance*. Brussel, 2002.

